

بیرجند

نگین کویر

کتاب حاضر، تحقیقی است همه جانبه و جامع درباره ویژگی‌ها و جنبه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی منطقه و مردم بیرجند که در آن به موضوعات مختلفی همچون ولایت قهستان، بیرجند در گذر زمان، وضعیت جغرافیایی، زمین‌شناسی، اقلیمی، پوشش گیاهی، جغرافیای انسانی و کشاورزی، ویژگی‌های فرهنگی، امکانات توریستی، آموزشی، زیارتی، صنایع و معادن، آثار باستانی و تاریخی و زندگی‌نامه گروهی از شخصیت‌ها و مفاخر فرهنگی و هنری پرداخته شده است. در واقع کتاب، یک مونوگرافی (تک‌نگاری) درباره بیرجند است.

مونوگرافی (تک‌نویسی) در لغت به نوشتن مقاله و یا کتاب درباره موضوعی خاص با جنبه‌های مختلف و گسترده اطلاق می‌شود ولی در ادبیات جغرافیایی فارسی به نوشتاری اطلاق می‌شود که درباره «مکانی» خاص باشد. حال آن مکان ممکن است یک شهر، یک شهرستان، یک استان و حتی یک کشور باشد.

مؤلف کتاب، متولد بیرجند (۱۳۰۹ ش) و صاحب مدارج علمی زیر است:

مهندسی کشاورزی از دانشگاه تهران (۱۳۳۳)، فوق لیسانس علوم اداری و مدیریت بازرگانی از دانشگاه تهران (۱۳۴۰)، فوق لیسانس آموزش و ترویج کشاورزی از دانشگاه نیومکزیکوی آمریکا (۱۳۴۱)، دکتری آموزش کشاورزی و ترویج (۱۳۵۰)، استادیار و دانشیار و عضو هیأت علمی دانشگاه‌های ابوریحان و تهران.

دکتر محمد حسن گنجی، در یادداشتی که در ابتدای کتاب نگاشته‌اند، اثر حاضر را «دائرة‌المعارف ارزشمندی می‌دانند که جمیع مسائل مربوط به شهر و شهرستان بیرجند، اعم از طبیعی و انسانی را دربر دارد. کتاب در دو «مبحث» جداگانه سامان یافته است:

«مبحث اول» طی چهارده فصل به شناخت بیرجند اختصاص دارد و «مبحث دوم» در قالب پنج فصل به معرفی مشاهیر بیرجند می‌پردازد.

محتوا و موضوع فصول چهارده‌گانه «مبحث اول» کتاب به شرح زیر است:

مبحث اول) شناخت بیرجند:

فصل ۱) موقعیت جغرافیایی و طبیعی شهرستان بیرجند:

موقعیت و حدود شهرستان، زمین‌شناسی، پستی و بلندی‌ها، دشت‌ها، آب و هوا، نزولات جوی و بادهای غالب از مسائل مطرح شده در این بخش است.

فصل ۲) منابع طبیعی:

منابع آب (سطحی، زیرزمینی، بند، سد، آب‌های معدنی، کاریز یا قنات)، خاک، پوشش گیاهی مراتع و جنگل‌ها، گیاهان دارویی، جانوران و پرندگان وحش شهرستان.

فصل ۳) جغرافیای تاریخی قهستان و بیرجند:

از جمله ویژگی‌ها، مختصات و مباحثی که در ربط با جغرافیای تاریخی بیرجند مطرح شده به این مطالب می‌توان اشاره کرد: ولایت قهستان، حکومت خاندان علم بر منطقه قائنات و سیستان و بلوچستان، موقعیت بیرجند در تجارت شرق ایران، اهمیت و موقعیت مرزی بیرجند، کنسولگری روس و انگلیس در بیرجند، بانک شاهنشاهی و...

فصل ۴) جغرافیای انسانی و تقسیمات سیاسی بیرجند:

جمعیت (وضع سواد، تسهیلات و تأسیسات، مشاغل) تقسیمات کشوری، مشخصات بخش‌ها و دهستان‌ها (بخش‌های: مرکزی، خوسف، سریشه، درمیان).

فصل ۵) آموزش و پرورش:

آموزش ابتدایی و متوسطه (مدرسه شوکتیه، اداره آموزش و پرورش، تعداد دانش‌آموزان، نهضت سوادآموزی، دانش‌آموزان استثنایی، مرکز آموزش کشاورزی، مراکز آموزشی، مدیران و مدرسان معارف شوکتی و دولتی)، آموزش عالی (دانشگاه بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی، دانشگاه پیام نور، دانشگاه صنایع و معادن، مرکز تربیت معلم، مرکز آموزش عالی فرهنگیان، آموزشکده فنی و حرفه‌ای، مرکز آموزش مدیریت، آموزشکده کشاورزی).

فصل ۶) ویژگی‌های فرهنگی بیرجند:

آداب و رسوم، خواستگاری، مراسم درخواست باران، رمضان خوانی، چاووش خوانی، مراسم عزاداری ماه‌های محرم و صفر و رمضان، لالایی بیرجندی، دوبیتی‌های بیرجندی، موسیقی محلی، بازی‌ها و سرگرمی‌ها، سینما، گویش محلی، نمایشگاه هنرهای تجسمی، سمینارها، روزنامه‌ها، کتابخانه‌ها، انجمن بیرجندی‌های مقیم مشهد و تهران.

فصل ۷) امکانات بهداشتی و درمانی:

بیمارستان‌ها، لوله‌کشی آب، حمام‌ها، طرح فاضلاب، اداره بهزیستی.

فصل ۸) ارتباطات و شبکه حمل

و نقل:

راه‌ها در گذشته و حال، فرودگاه‌ها، فواصل، پایانه‌های باربری و مسافربری، راهدارخانه‌ها، نمازخانه‌ها، گردنه‌های برف‌گیر، صدا و سیما، مخابرات، سازمان‌های اداری و نهادهای خاص.

فصل ۹) مراکز مذهبی و زیارتی:

مدارس علمیه، مساجد، حسینیه‌ها، مراکز زیارتی، مجمع قاریان و حافظان قرآن.

فصل ۱۰) مؤسسات فرهنگی و پژوهشی:

جهاد دانشگاهی، ایستگاه تحقیقات کشاورزی، ایستگاه پژوهشی مناطق کویری و بیابانی دانشگاه تهران، مدیریت جهاد سازندگی بیرجند، رصدخانه دکتر مشار، شبکه‌های لرزه‌نگاری، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی.

فصل ۱۱) آثار باستانی و تاریخی:

الف: آثار باستانی: کال جنگال، سنگ نگاره لاخ مزار، غار چهل دختر، سفال‌های قرمز و نخودی و خاکستری، تنگل استاد، کاسه‌های سفالین دوره تیموری، سنگ نگاره‌های گازار، غارهای چنشت و چهل چاه.

ب: آثار تاریخی: کاروانسراها، قراول خانه‌های قدیم، قلعه‌ها، یخدان‌های طبیعی، آب‌انبارها، بندهای قدیمی، ارگ حسام‌الدوله، کوچه‌ها و محله‌های قدیم.

فصل ۱۲) اقتصاد کشاورزی و

دام و طیور:

اداره کشاورزی، وضعیت کشاورزی، محصولات (زعفران، زرشک، آلو بخارا، عناب، سنجد، بادام، انار، انجیر، انگور)، کارخانه قند قهستان، شرکت ماکارونی، شرکت آرد و مواد غذایی، شرکت تولیدی پنبه پاک‌کنی، دامداری، شرکت‌های تعاونی گاوداری و گوسفندداری و مرغداری، کارخانه شیر پاستوریزه، شرکت چرم و ...

فصل ۱۳) رخدادهای طبیعی

در بیرجند:

زلزله‌ها (دشت بیاض، طبس، قاین و بیرجند)، کسوف، سیل، خشکسالی.

فصل ۱۴) اقتصاد صنعتی و

معدنی:

بیرجند - آرامگاه ابن حسام در خوسف

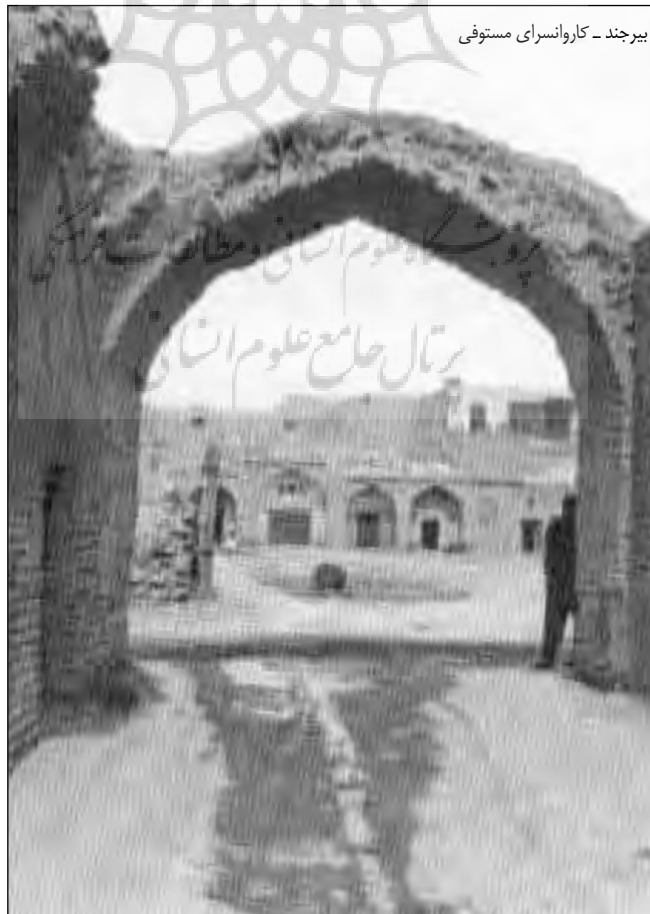
صنایع دستی، قالی و قالیبافی، صنایع ماشینی، معادن و فلزات.

مبحث دوم: نام‌آوران بیرجند:

در این مبحث، طی پنج فصل، گروه‌های مشاهیر بیرجند، به ترتیب زیر معرفی شده‌اند و علاوه بر شرح حال کوتاه و فهرست آثار، گزیده‌هایی از آثارشان بازگو شده است: ۱- شعرا و بزرگان بیرجند در ادوار گذشته ۲- نام‌آوران زنده یاد معاصر بیرجند ۳- نام‌آوران معاصر و در قید حیات ۴- شاعران معاصر ۵- هنرمندان معاصر (شامل موسیقی‌دانان، خوشنویسان، هنرمندان هنرهای تجسمی، تابلوها و عکس‌ها).

یکی از ویژگی‌های جالب کتاب، افزودن شعری از شاعران محلی، با مضامین بومی و تا حدی نزدیک به موضوع هر فصل، در پایان تمام فصول کتاب است. همچنین در پایان بسیاری از فصول کتاب فهرستی از منابع و کتاب‌ها و مقالات، برای مطالعه بیشتر در زمینه موضوع همان فصل ضمیمه شده است. مطالب کتاب همچنین با نقشه‌ها، نمودارها، جدول‌های آماری و عکس‌های رنگی و سیاه و سفید و طرح‌هایی از آثار و بناهای تاریخی و اماکن دیدنی بیرجند همراه است و در پایان نمایه‌های موضوعی، اشخاص و مکان‌ها افزوده شده است.

در خاتمه شایان ذکر است که هر چند پس از انقلاب اسلامی، به ویژه در سال‌های اخیر تهیه و نگارش مونوگرافی‌ها از رواج چشمگیری برخوردار شده و تقریباً هر ماه تعدادی تألیف و تحقیق درباره مناطق مختلف کشور (عمدتاً شهرها و روستاها) انتشار می‌یابد که عموماً حاصل ذوق شخصی و علاقه نویسندگان آنها به موطن خود و با هدف معرفی ویژگی‌ها و امکانات و جنبه‌های مختلف تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی زادگاه مؤلفان آنها است، لیکن کمتر کتابی از این دست یافت می‌شود که با روش عالمانه، براساس منابع متعدد و مستند و به شکلی جامع و همه‌جانبه‌نگر به یک منطقه پرداخته باشد. از این رو می‌توان کتاب حاضر را یکی از بهترین نمونه‌های مونوگرافی ایرانیان قلمداد کرد که می‌تواند الگویی برای تحقیقات مشابه قرار گیرد.

بیرجند - کاروانسرای مستوفی